

Standaardisatie en nu?

Trude Schermer

in: van Horen Zeggen, nr. 1 april 2003, jaargang 44, pp15-19.

Trude Schermer.(2003) **Standaardisatie en nu?**

In de zomer van 2002 zijn de resultaten van drie projecten aan de toenmalige staatssecretaris Adelmund overhandigd: de Standaard Lexicon NGT cd-rom (2500 gebaren), de cd-rom Basisgrammatica NGT en de leerplannen NGT en Dovencultuur. Er is drie jaar gewerkt aan deze producten en in de praktijk is gebleken dat niet iedereen even goed op de hoogte is van de achtergrond van deze producten. Met name het project "Standaardisatie van Basis en Onderwijslexicon" (STABOL) roept bij veel mensen vragen op. Doel van het STABOL project was het standaardiseren van 2500 basisgebaren ten behoeve van het onderwijs en de zorg aan dove kinderen. Vanuit het Nederlands Gebarententrum is op een aantal scholen voorlichting gegeven over de werkwijze van het project en de invoering van de standaardgebaren. De standaardisatie van gebaren heeft gevolgen voor een veel breder publiek dan alleen de scholen voor doven, vandaar dat we op deze plaats de achtergrond van het project en de huidige stand van zaken willen toelichten.

Achtergrond van het Standaardisatie project

Het Convenant NGT 2

Op 26 juni 1998 is een convenant ten behoeve van de standaardisatie van de Nederlandse gebarentaal en de invoering van tweetalig onderwijs gesloten tussen alle Instituten en scholen voor Doven in Nederland, de Fodok, Dovenschap en de staatssecretaris van het Ministerie van OC&W. De activiteiten met betrekking tot standaardisatie zijn uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van een stuurgroep, de stuurgroep NGT-2. De stuurgroep bestond uit de volgende leden: Prof.Drs. J. Van Londen (voorzitter), Mevr. A. Grotendorst (project-coördinator), twee vertegenwoordigers van de Doveninstituten, één lid vanuit Dovenschap, één lid vanuit de Fodok. De activiteiten zijn uitgevoerd door verschillende uitvoeringsinstanties. Drie daarvan waren alleen adviserende (niet stemhebbende) deelnemers aan de stuurgroepvergaderingen, te weten, het Nederlands Gebarententrum (NGC), Taalwetenschap, faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam en de Nederlandse Stichting voor het Dove en Slechthorende Kind (NSDSK). De stuurgroep is in maart 1999 met haar activiteiten begonnen en heeft het initiatief genomen tot drie grote projecten, die allemaal in juni 2002 zijn afgerond:

- het project Standaardisatie van Basis- en Onderwijslexicon (STABOL)
- het project Grammatica Nederlandse Gebarentaal
- het project Leerplanontwikkeling NGT en Dovencultuur

Het STABOL project

Doel van het STABOL project was te komen tot het vaststellen van standaardgebaren voor 2500 gebaren uit het basislexicon om daarmee de erkenning van de Nederlandse Gebarentaal (mede) mogelijk te maken.

De keuze van een gebaar tot standaard houdt niet in dat de andere gebaren die er voor een bepaald begrip aanwezig zijn in de Nederlandse Gebarentaal niet meer "goed" zouden zijn of niet meer gebruikt zouden mogen worden. Het standaardgebaar zal wel de voorkeur krijgen in de gezinsbegeleiding en het onderwijs.

De keuze van een standaardgebaar is volgens bepaalde richtlijnen gegaan. De richtlijnen zijn vastgesteld op basis van werk dat al eerder op dit terrein gedaan is binnen het project Kommunikatieve Vaardigheden (KOMVA, 1982-1990) en binnen de lexicografische activiteiten van het Nederlands Gebarententrum.. Uitgangspunt daarbij was dat de keuzes die al geleid hebben tot nadere uniformering binnen de NGT, zoals bijvoorbeeld de keuzes die gemaakt zijn voor de zuid-westerse variant op de NSDSK cd-rom's en de keuzes die gemaakt zijn voor de Glos en Gids cd-rom's voor de noordelijke variant, in principe overgenomen worden.

Waarom standaardisatie?

Een taal ontstaat en ontwikkelt zich daar waar mensen met elkaar communiceren.

Er ontstaan voortdurend nieuwe woorden of gebaren voor begrippen. Doordat mensen in een taalgemeenschap steeds deze nieuwe woorden of gebaren gebruiken om te communiceren worden ze conventioneel. De gebaren die in Nederland gebruikt worden zijn niet in alle delen van het land hetzelfde omdat ze zijn ontstaan in verschillende taalgemeenschappen, namelijk in de regio's rond de vijf dovenscholen in Nederland. Omdat dove mensen uit de verschillende regio's vroeger weinig contact met elkaar hadden, ontstonden er in Groningen andere gebaren dan in Rotterdam, Voorburg, Amsterdam of St. Michielsgestel.

Een belangrijke rol in de uniformering van een taal is de beschikbaarheid van materiaal, zoals bijvoorbeeld woordenboeken en de mate waarin dit materiaal verspreid wordt. Het uitgangspunt bij het maken van gebarenwoordenboeken in Nederland is altijd geweest om de bestaande variaties in gebaren op te nemen. Gebaren die overal hetzelfde waren, zijn als voorkeursgebaren opgenomen in de woordenboeken. Daardoor is er een proces van natuurlijke standaardisatie in gang gezet in de jaren '80 en '90. Dit proces van natuurlijke standaardisatie was voor sommige groeperingen niet bevredigend. Met name binnen dovenonderwijs en de gezinsbegeleiding van ouders van dove kinderen was er behoefte aan een sterkere vorm van standaardisatie: geen voorkeursgebaren met varianten daarnaast, maar standaardgebaren zonder varianten daarnaast. Het standpunt van het Ministerie van Welzijn Volksgezondheid en Cultuur en het Ministerie van Onderwijs is ook dat de erkenning van de Nederlandse Gebarentaal alleen mogelijk is als er een standaard basislexicon is. Een ander argument voor standaardisatie is dat een landelijke standaard de productie van materialen mogelijk maakt die landelijk gebruikt kunnen worden binnen het tweetalig (Nederlands/NGT) onderwijs aan dove kinderen.

Eén manier om tot een standaardtaal te komen is te kiezen voor een regionale variant.

Bij de standaardisatie van gebaren in het basislexicon is niet gekozen voor één regionale variant als de standaardvariant.. Een dergelijke werkwijze zou ook volstrekt contraproductief zijn en alles wat er tot nu toe bereikt is weer ongedaan maken.

Deze keuze houdt in dat er aan de hand van richtlijnen gewerkt is om een selectie van bestaande gebaren als standaard te oormerken.

Werkwijze binnen het STABOL project

Het Nederlands Gebarentrum heeft van de stuurgroep Convenant NGT2 de opdracht gekregen om het project STABOL uit te voeren. Ons uitgangspunt was dat dit project door de hele dovengemeenschap gedragen zou moeten worden. Dat betekende dat zoveel mogelijk dove mensen bij dit project betrokken zijn. Er is daarom gekozen voor een trapsgewijze werkwijze: de kernwerkgroep van het STABOL project heeft voorstellen gedaan voor standaardgebaren aan de hand van criteria. Vervolgens zijn deze voorstellen besproken met een representatieve groep dove mensen uit verschillende regio's. De leden van de landelijke werkgroep STABOL hebben contacten met dove mensen uit hun regio en zorgden voor hun inbreng daar waar nodig. Daarnaast is in nauw overleg met Dovenschap informatie verspreid onder de dovengemeenschap over het doel en de werkwijze van het STABOL project.

De kernwerkgroep van het STABOL project bestond uit medewerkers van het Nederlands Gebarentrum, de NSDSK en EffathaGuyot, locatie Haren. Daarnaast was er een landelijke werkgroep, waar behalve de kernwerkgroepleden ^[1] ook een aantal dove mensen uit verschillende regio's aan deelnam.

Besloten is om onderscheid te maken tussen uitgangspunten en richtlijnen voor een te volgen werkwijze. De uitgangspunten geven de visie weer van waaruit gewerkt is binnen het STABOL project. Aan de hand van de richtlijnen of criteria zijn gebaren binnen de werkgroep STABOL met elkaar vergeleken en zijn er voorstellen geformuleerd voor standaardgebaren.

Uitgangspunten

We hebben gekozen voor standaardisatie van een beperkt aantal gebaren en voor een specifieke doelgroep. Het vaststellen van een gebaar tot "standaard" betekent dat het gebaar landelijk in het

onderwijs en gezinsbegeleiding gebruikt wordt of gaat worden. Dat wil zeggen, de gebaren die niet gestandaardiseerd zijn, zijn niet 'verkeerd' of 'fout'.

Sinds de jaren tachtig is een aantal woordenboeken verschenen waarin voorkeursgebaren opgenomen zijn. Om kosten te sparen binnen het STABOL project en om het werk dat al gedaan was niet opnieuw te hoeven doen, worden de keuzes voor gebaren die al gemaakt zijn ten behoeve van de Glos en Gids cd-rom's en de NSDSK cd-rom's in principe overgenomen. Er zijn bij de samenstelling van de cd-rom's keuzes gemaakt voor een bepaalde variant binnen één regio. Er is namelijk vaak binnen één regio meer dan één gebaar met dezelfde betekenis. Dit heeft onder andere te maken met verschillen in leeftijd tussen de dove gebaarders binnen één regio.

We werken binnen het STABOL project aan de standaardisatie van de Nederlandse Gebarentaal, niet aan de standaardisatie van het Nederlands. Vandaar dat we bij het vaststellen van het basis- en het onderwijslexicon uitgaan van het lexicon van de Nederlandse gebarentaal en niet van het lexicon van het Nederlands. Er zijn veel overeenkomsten tussen het basislexicon van NGT en van het Nederlands. Maar soms behoort een gebaar echt tot het basislexicon van de NGT, terwijl de vertaling van dat gebaar een begrip oplevert dat niet tot het basislexicon van het Nederlands behoort.

Woorden die met behulp van vingerspelling gespeld worden en klankgebaren worden in principe niet als NGT-gebaren beschouwd. Hieronder vallen niet de gebaren die oorspronkelijk helemaal gespeld werden, maar inmiddels morfologische veranderingen hebben ondergaan zoals de gebaren MEI, LAF, SAAI en BLAUW.

Er zijn veel gebaren die op elkaar lijken en alleen door het mondbeeld van elkaar onderscheiden worden. Voor jonge kinderen is het vaak lastig om het onderscheid tussen die begrippen te leren. Daarom streven we naar zoveel mogelijk (in vorm) verschillende gebaren voor verschillende begrippen;

Net als bij woorden is er een geschiedenis van de herkomst van gebaren. Zo zou het gebaar voor Amerika zijn ontstaan naar aanleiding van de hekken die langs de ranches staan. Vaak is er meer dan een verhaal achter een gebaar en vaak is niet meer te achterhalen of het verhaal al dan niet klopt. Binnen het Stabol project vinden we het belangrijk om rekening te houden met de dovenscultuur en de etymologie van gebaren.

Net als in gesproken talen is er in gebarentalen verschil tussen informeel en formeel taalgebruik. Daarnaast zijn er gebaren die typisch zijn voor kinderen en andere die alleen door volwassenen gebruikt worden. Ook daar houden we rekening mee.

En tenslotte het laatste uitgangspunt. Daar waar we verwachten dat standaardisatie van gebaren leidt tot onnodig grote problemen en zelfs verzet tegen het gebruik van standaardgebaren, laten we een keuze vrijheid bestaan en nemen we varianten op als synoniemen (een voorbeeld hiervan is het telsysteem).

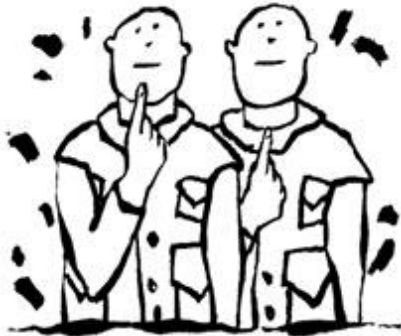
Richtlijnen voor de keuze standaardgebaren

Door de werkgroep STABOL zijn richtlijnen opgesteld voor het vaststellen van standaardgebaren.. Deze richtlijnen zijn voortgekomen uit het werk dat vooraf is gegaan aan het STABOL project. Bijvoorbeeld:

- Ø Een gebaar wordt als standaard beschouwd als het in alle regio's dezelfde betekenis heeft, in alle regio's op dezelfde manier gemaakt wordt en in alle regio's herkend wordt. Bijvoorbeeld het gebaar GEVEN.

- Ø Als voor een bepaald begrip slechts in één regio een gebaar bestaat, en de andere regio's geen gebaar kennen voor dat begrip, dan wordt dit gebaar als standaard opgenomen. Bijvoorbeeld het gebaar dat vertaald wordt als "Dat is een fluitje van een cent".

[2]

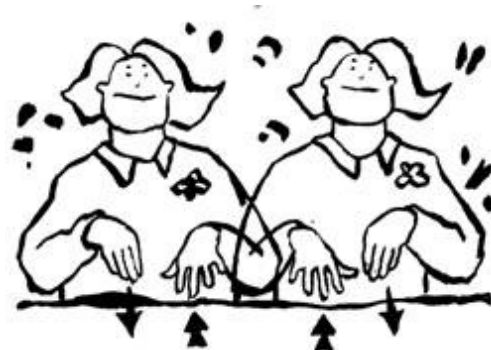
- Ø Gebaren die in het manuele deel van het gebaar van elkaar verschillen hebben de voorkeur boven gebaren die alleen door gesproken component van elkaar verschillen of die gebaseerd zijn op vingerspelling of klankgebaren. Zo is er bijvoorbeeld gekozen voor de gebaren voor DOCHTER en ZOON die niet alleen in gesproken component van elkaar verschillen, maar ook in het manuele deel.
- Ø Als er een keuze is tussen een gebaar met een orale component en hetzelfde manuele gebaar met een gesproken component, dan heeft het gebaar met een orale component de voorkeur (met als argument dat gebaren met een orale component vaak meer tot de kern van het NGT lexicon behoren dan gebaren met een gesproken component). Bijvoorbeeld ALS en KINDERACHTIG.
- Ø De morfologische samenhang van gebaren die met elkaar verwant zijn, moet behouden blijven. Bijvoorbeeld: ELECTRICITEIT wordt met een V-hand gemaakt; De keuze voor verwante gebaren zoals STROOM, STEKKER, STOPCONTACT en BATTERIJ is mede bepaald door het feit dat die gebaren ook allemaal met een V hand gemaakt worden.

Soms horen gebaren bij elkaar, zoals de gebaren voor GISTEREN en MORGEN. Je kunt dan niet voor GISTEREN een gebaar kiezen uit de ene regio en voor MORGEN een uit de andere regio. Dat betekent ook dat de keuze van een gebaar tot standaard gevolgen heeft voor de keuze van andere gebaren, bijvoorbeeld wanneer dat gebaar voorkomt in een samenstelling. Bijvoorbeeld de keuze voor BOOM en APPELBOOM. Het basisgebaar voor BOOM is de Noordelijke variant. De Westerse variant van BOOM wordt in samenstellingen gebruikt omdat dat gebaar meer de vorm aangeeft van de boom. Dit zelfde principe is ook toegepast bij het basisgebaar voor LAMP en lamp in samenstellingen zoals FIETSLAMP.

Voor twee onderdelen zijn nieuwe gebaren bedacht. De bestaande gebaren voor sommige dagen van de week en maanden van het jaar waren gebaseerd op vingerspelling. Omdat er geen andere gebaren waren zijn er nieuwe gebaren bedacht die al heel snel hun weg gevonden hebben in de dovinggemeenschap. Voorbeelden zijn de gebaren DINSDAG en WOENSDAG en de gebaren JANUARI en FEBRUARI.

Tot slot zijn er ook gebaren waar het niet mogelijk was om aan de hand van de criteria tot een standaard te komen. In die gevallen zijn beide varianten opgenomen als synoniemen van elkaar. Bijvoorbeeld PAPA, OUDERS en LESGEVEN. Op de cd-rom is echter niet aangegeven uit welke regio de synoniemen komen.

Vaak wordt ons de vraag gesteld of de gebaren wel "eerlijk verdeeld" zijn over de regio's. Het is een begrijpelijke vraag, maar zoals hierboven geschetst is, zijn we niet zo te werk gegaan. We hebben gewerkt aan de hand van de criteria, op basis van werk dat in de vijftien jaar voorafgaand aan het STABOL project is gedaan. We hebben dus ook niet bijgehouden hoeveel gebaren uit het Noorden en hoeveel gebaren uit het Zuiden en Westen tot standaardgebaar zijn gekozen.

Welke gebaren zijn gestandaardiseerd?

De basis van de werkzaamheden binnen het STABOL project vormt een lijst van ongeveer 2500

begrippen. Deze lijst is op de volgende manier tot stand gekomen: allereerst is gekeken naar welke begrippen al op eerdere gebarenwoordenboeken op cd-rom's verschenen zijn. Vervolgens zijn deze begrippen vergeleken met de frequentie woordenlijst van Kohnstamm e.a (1981) het Basiswoordenboek Nederlands (De Kleijn en Nieuwborg, 1996) en de begrippen die behandeld worden in de NGT modules van het Nederlands Gebarentcentrum. Bij de start van het STABOL project gingen we ervan uit dat gebaren die al landelijk waren ook tot standaardgebaar gekozen zouden worden. Vandaar dat bij de samenstelling van de begrippenlijst het al of niet aanwezig zijn van een landelijk gebaar voor een begrip een rol heeft gespeeld. Tijdens de besprekingen bleek het lang niet altijd vanzelfsprekend te zijn dat zo'n landelijk gebaar ook het standaardgebaar werd. Dat heeft te maken met het feit dat NGT net als het Nederlands een levende taal is. De betekenis van gebaren verandert in de loop der jaren; soms kan een gebaar alleen in een formele situatie gebruikt worden en niet meer in een informele situatie; soms is het gebaar verouderd: jongeren gebruiken een ander gebaar. Tijdens de STABOL besprekingen is de lijst regelmatig bijgesteld en aangevuld. Met name daar waar het ging om frequente gebaren, waarvan de vertaling een begrip oplevert dat niet behoort tot het basislexicon van het Nederland zoals bijvoorbeeld het eerder genoemde gebaar dat vertaald wordt als 'makkie/ fluitje van een cent'.

Hoe gaan we om met de standaardgebaren?

Zoals al een paar keer benadrukt is: het hebben van een standaard gebaar betekent niet dat andere gebaren fout zijn of niet meer gebruikt mogen worden. We hebben vaak gemerkt dat het begrip standaardisatie tot verwarring leidt. Standaardisatie zoals het door ons is uitgevoerd betekent niets meer en niets minder dan dat we vastgesteld hebben welke 2500 gebaren we gebruiken in de zorg en het onderwijs. Met het Ministerie van OC&W is afgesproken dat de standaardgebaren in principe door het onderwijs en de zorginstellingen gebruikt gaan worden, maar dat dit een geleidelijk proces is. Zo kunnen alle modules van het NGc niet direct worden aangepast en zal het dus een tijdlang zo zijn, dan de NGT modules voorbeelden gebruiken van niet gestandaardiseerde gebaren. Het is wel aan te raden dat iedereen kennis neemt van de standaardgebaren. De NGT modules voor ouders zijn vorig jaar door het NGc geëvalueerd en zullen in de loop van 2003 aangepast worden, waarbij ook de standaardgebaren zullen worden meegenomen. De NGT modules voor Algemeen Belangstellenden en voor leerkrachten worden in 2003 geëvalueerd en in 2004/2005 aangepast. Het aanpassen van materiaal is heel kostbaar, vandaar dat de aanpassing van het materiaal over een aantal jaren moet worden gespreid.

Het leven na het convenant.

Het convenant heeft een aantal producten opgeleverd. Nu het basislexicon gestandaardiseerd is, zijn we natuurlijk niet klaar. Op grond van een advies dat is uitgebracht door de stuurgroep NGT2 aan het ministerie van OC&W, is besloten dat het NGc vanaf april 2002 voor vier jaar gesubsidieerd wordt door het ministerie van OC&W om de werkzaamheden om het gebied van het lexicon van NGT voort te zetten en te coördineren. De werkzaamheden op dit terrein worden in nauwe samenwerking met de verschillende Doveninstituten uitgevoerd. Op dit moment wordt er gewerkt aan gebaren die binnen het onderwijs gebruikt worden. De werkwijze is wat anders dan binnen het STABOL project. Er is zoveel behoefte aan nieuwe gebaren, dat we een systeem hebben opgezet waarbij er op verschillende plaatsen gebaren verzameld worden. Deze gebaren worden door de teams van dove docenten van de verschillende scholen besproken en van commentaar voorzien. Het NGc verzamelt alle gebaren, zorgt ervoor dat ze ingevoerd worden in de database en dat ze worden uitgegeven op cd-rom.

De leerplannen NGT en Dovencultuur zijn al eind 2001 geproduceerd als resultaat van een nauwe samenwerking tussen alle Doveninstituten, het Nederlands Gebarentcentrum en het Centrum voor Educatieve Dienstverlening (CED) in de werkgroep Sprong Vooruit. De uitvoering van de leerplannen bleek zo kostbaar dat de plannen daarvoor drastisch zijn bijgesteld. Na langdurig onderhandelen met het ministerie van OC&W is in februari 2003 een vervolg gefinancierd voor het schrijven van een docenten handleiding voor de leerplannen. Er zijn auteurteams samengesteld die de handleidingen zullen produceren. Voor de productie van lesmateriaal is een zeer beperkt budget. Het is dus van groot belang dat zoveel mogelijk menskracht en middelen gebundeld worden om ervoor te zorgen dat er efficiënt wordt omgegaan met de beschikbare middelen. Adequaat lesmateriaal vormt een belangrijke basis voor goed onderwijs, en dat geldt ook voor onderwijs in NGT en Nederlands voor dove kinderen.

Kleijn, P. de en E. Nieuwborg (1996) **Basiswoordenboek Nederlands**. Wolters-Noordhoff.

Kohnstamm, G en A. de Vries (1981). **Streeflijstwoordenschat bij overgang van kleuteronderwijs naar basisonderwijs**. IJmuiden:Vermande en Zn.

Schermer,G.M. From Variant to Standard (2003) **An overview of the Standardization Process of the Lexicon of Sign language of the Netherlands**. In: Sign Language Studies, 2003, p. 96-113.

[1] De landelijke werkgroep Stab01 bestond uit de volgende mensen: Jacobien Geuze, Corine den Besten, Marleen Betten, Leonie Bloem, Bea Bouwmeester, Ellen Buisman, Wim Emmerik, Rita Harder, Ilse Jobse, Geert de Jong, Corline Koolhof, Beppy Maljers, Elly Meijer, Sarah Muller, Trude Schermer, Arie Terpstra, Diny Visch en Yfke van der Woude.

De technische ondersteuning is gegeven o.a door medewerkers van de multimedia afdeling EffathaGuyot-Haren: Frans Gort en Hans Oterman.

[2] Tekeningen Saskia Heuer.